

Formális nyelvnek és automaták

9. előadás

Vasziľ György

Számszám-tudományi
Tanár

110-es szoba

<http://www.inf.unideb.hu/web/vasziľ/oktatás>

vasziľ.györgy@inf.unideb.hu

A múltkor

- Pumpálási lemma környezetfüggetlen nyelvekre
- Turing gépek, sztringek elfogadása Turing géppel, elfogadott nyelv
- Függvények kiszámítása Turing géppel

Pumpalema
könnyűsethíggelle
jellet

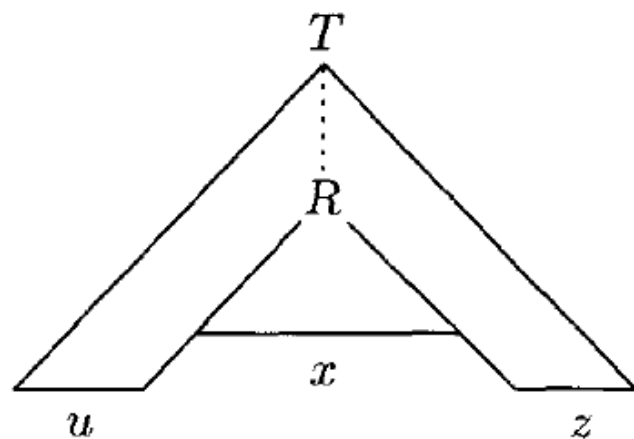
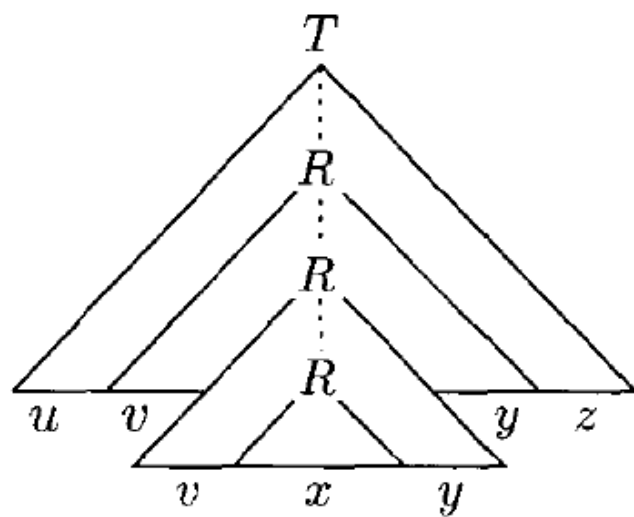
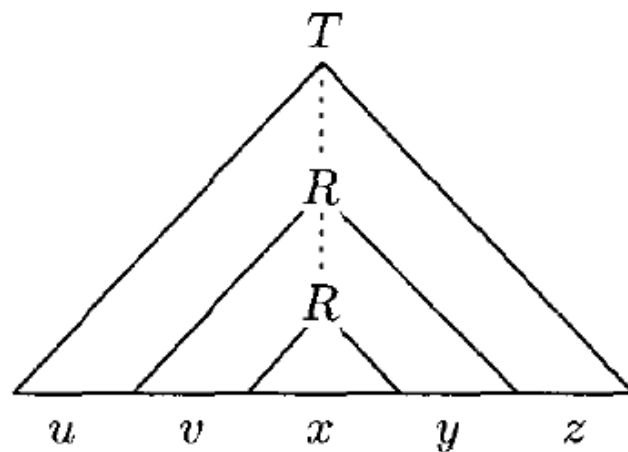
Pumpalema lemma: Ha L könnyűsethíggelle
akkor létezik p , hogy ha $s \in L$ és $|s| > p$,
akkor s felírható $s = uvxyz$ alakban,
ahol

1. $|vxy| \leq p$

2. $|vy| > 0$

3. $uv^i xy^i z \in L$ minden $i \geq 0$ -ra

Pirongita's ötlek

Reidmund

$L = \{a^n b^n c^n \mid n \geq 0\}$ wenn Vöngset-
fingsetten. Wissen:

Ha L Vöngsetfingsetten uoh a , b , c ,
uoh under $s \in L$, $|s| > p$ u ~~te~~ pumpil-
hete uoh. Veggjör $s = a^p b^p c^p - t$.

Nu leht pumpil-, leht L uoh
leht Vöngsetfingsetten.

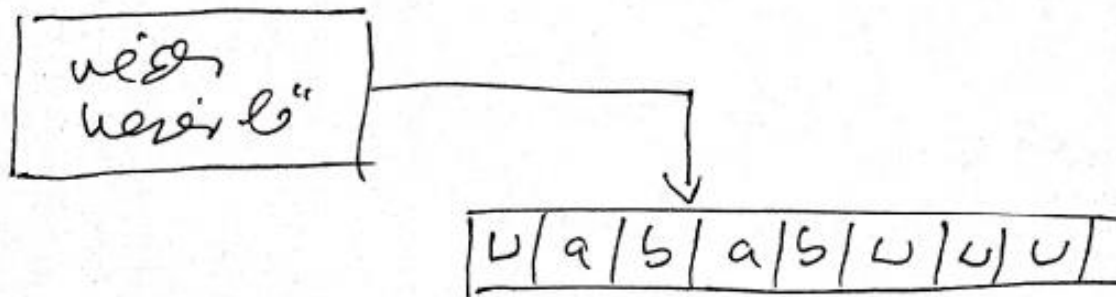
A könyvekben

- J. Martin: 6.1 fejezet, 205 – 211. oldal
- Dömösi et al.: 7.4 fejezet, 151 – 156. oldal
(Bar-Hillel lemma)

A múltkor

- Pumpálási lemma környezetfüggetlen nyelvekre
- Turing gépek, sztringek elfogadása Turing géppel, elfogadott nyelv
- Függvények kiszámítása Turing géppel

Turing gép

1. A gép írást is olvashat is a halmozék
2. Az írási-olvasó fej jobbra is balra is mozgatható
3. A halmozék megírása
4. Két speciális állapot: elfogadási és elutasítási

Definíció

$$T = (Q, \Sigma, \Gamma, q_0, \delta), \text{ ahol}$$

Q : végtelen halmaz

Σ : bemeneti ábécé

Γ : kimeneti ábécé, $\Sigma \subseteq \Gamma$

$q_0 \in Q$: kezdő állapot

$$\delta : Q \times (\Gamma \cup \{\Delta\}) \rightarrow (Q \cup \{q_{acc}, q_{rej.}\}) \times (\Gamma \cup \{\Delta\})$$

↑
vagy
nincs-jel

↑
 $\times \{R, L, S\}$
speciális
elfogadó
elutasító } állapotok

Elfogadás

T Turing gép elfogadja $w \in \Sigma^*$ néit,
ha van olyan $C_1, C_2, C_3 \dots C_k$ konfiguráció-
sorozat, hogy

1. $C_1 = q_0 \Delta w$

2. $C_i \Rightarrow C_{i+1} \quad i \leq i \leq k-1$

3. C_k elfogadó konfiguráció,

azaz: $C_k = u q_{acc} v$ ahol $u, v \in \Sigma^*$

$L(T)$ az elfogadott nyelvek halmaza.

Ha a Turing gép nem fogad
el senkit ...

1. q_{rej} - elutasító állapotban áll
meg
2. Egyállaleni nem áll meg
(Hogyan lehet ez?)

Nézzük meg az a és b valahol a szalagon példát.

Példáml :

$L = \{ w \# w \mid w \in \{0,1\}^* \}$ felismerő Turing géppel.

┐
└─┘
□ 0 1 1 0 0 0 # 0 1 1 0 0 0 □ ...

┐
└─┘
□ x 1 1 0 0 0 # 0 1 1 0 0 0 □ ...

┐
└─┘
□ x 1 1 0 0 0 # x 1 1 0 0 0 □ ...

┐
└─┘
□ x 1 1 0 0 0 # x 1 1 0 0 0 □ ...

┐
└─┘
□ x x 1 0 0 0 # x 1 1 0 0 0 □ ...

┐
└─┘
□ x x x x x x # x x x x x x x □ ...

accept

(L nem környezetfüggetlen!)

Als "einfache" Turing-Maschine
rechner

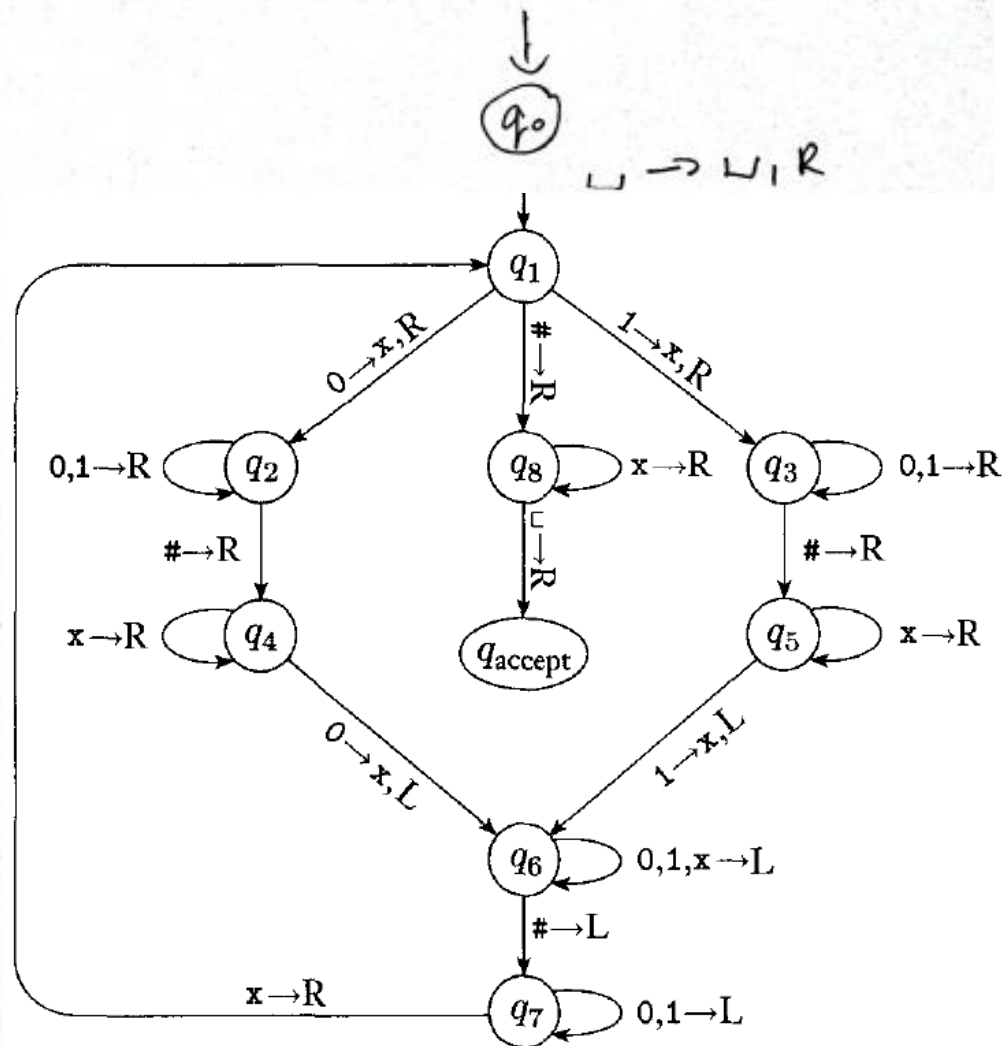
$$T = (Q, \Sigma, \Gamma, q_0, \delta)$$

$$Q = \{q_0, q_1, \dots, q_7\}$$

$$\Sigma = \{0, 1, \#\}$$

$$\Gamma = \{0, 1, \#, x\}$$

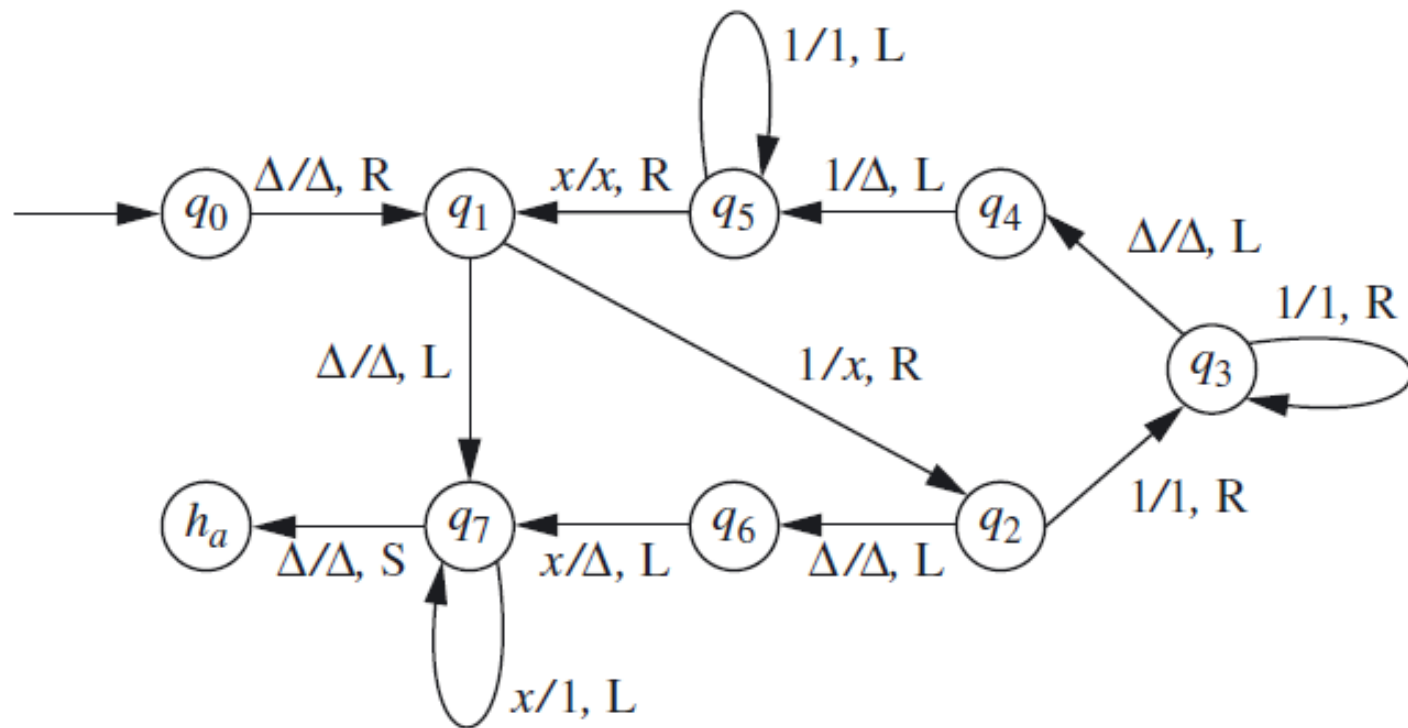
$$\delta = \longrightarrow$$

A múltkor

- Pumpálási lemma környezetfüggetlen nyelvekre
- Turing gépek, sztringek elfogadása Turing géppel, elfogadott nyelv
- Függvények kiszámítása Turing géppel

Kélda : $f(u) = u \text{ } \Delta \text{ } 1 \text{ } 1 \text{ } 2$

$q_0 \Delta 1 1 1 1 \Delta \mid \dots \mid h_a \Delta 1 1 \Delta$

$q_0 \Delta 1 1 1 1 1 \Delta \mid \dots \mid h_a \Delta 1 1 \Delta$

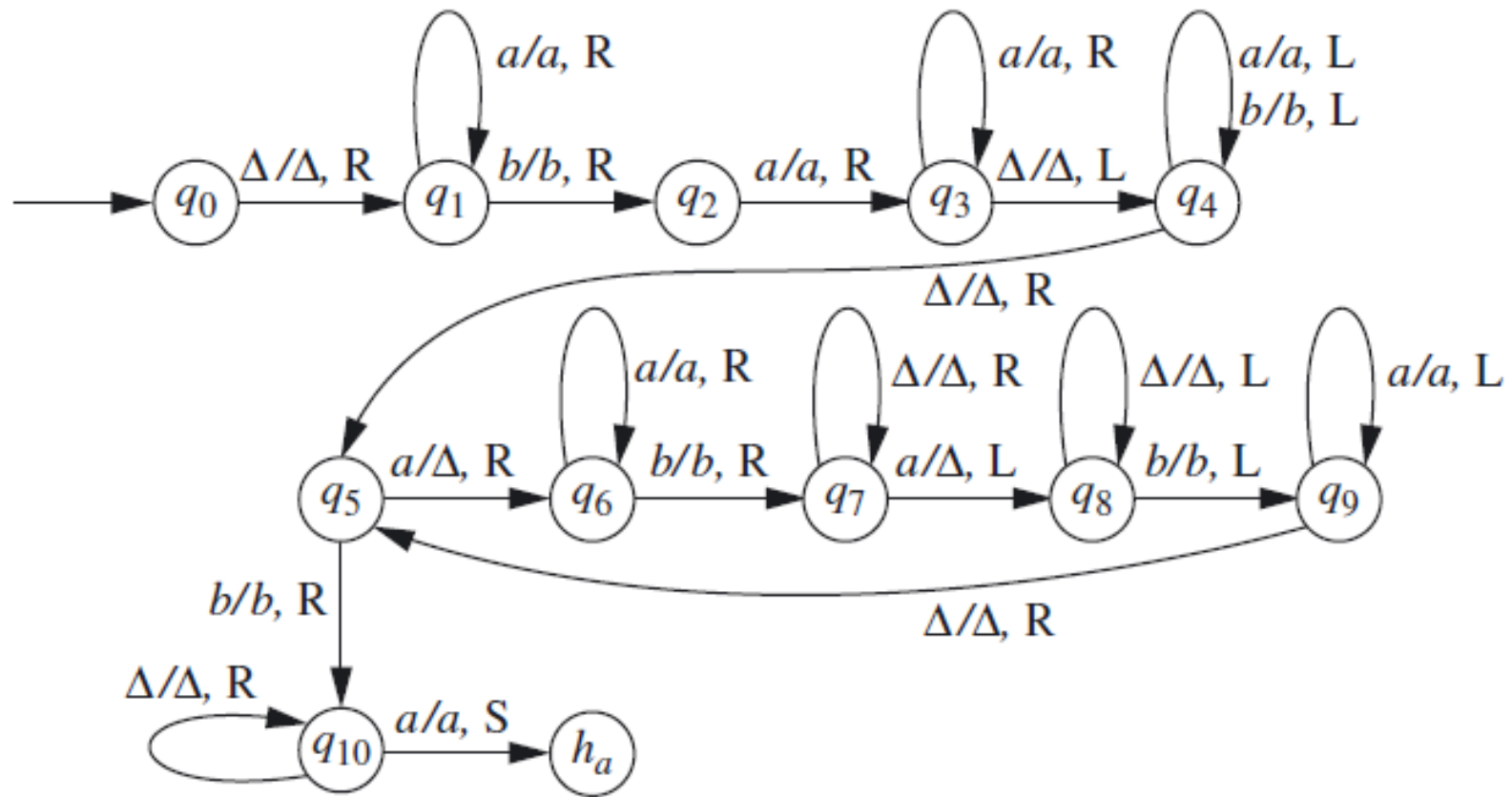
A könyvekben

- J. Martin: 7.1 – 7.3 fejezet, 224 – 238. oldal
- Dömösi et al.: 9.1 fejezet, 206 – 214. oldal

Ma

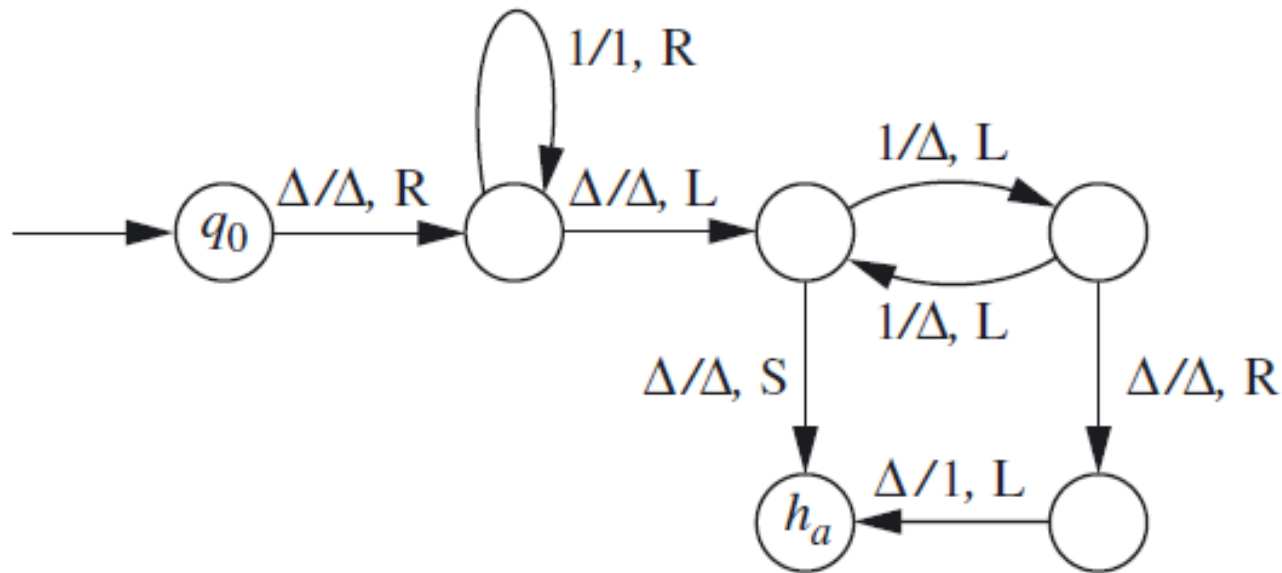
- Több szalagos Turing gépek
- Nemdeterminisztikus Turing gépek
- Az univerzális Turing gép

Beispiel: $L = \{a^i b a^j \mid 0 \leq i < j\}$
elfgendes a

Ki löst man a abaa ist a aba leuchtet?

Mein pñlda.: $f(u) = u \bmod 2$

$q_0 \Delta 1111 \Delta \mid \dots \mid h_a \Delta$

$q_0 \Delta 11111 \Delta \mid \dots \mid h_a \Delta 1 \Delta$

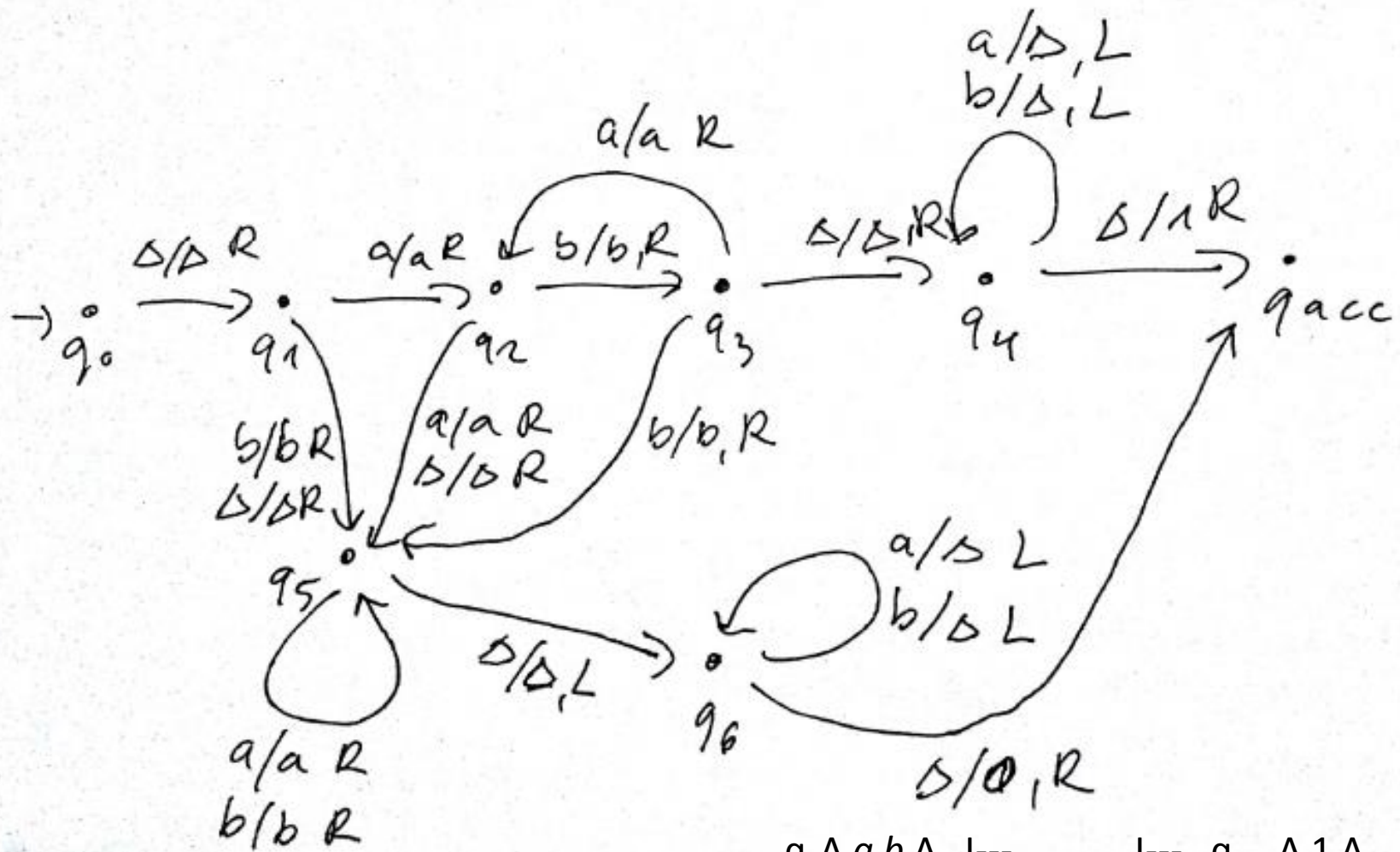
Kennzeichen für Folgen

Seien $L \subseteq \Sigma^*$, a Kennzeichen

für Folge $\chi_L: \Sigma^* \rightarrow \{0, 1\}$, also

$$\chi_L(x) = \begin{cases} 1 & \text{wenn } x \in L \\ 0 & \text{wenn } x \notin L \end{cases}$$

Regular: $L = ab(ab)^*$

$q_0 \Delta ab \Delta \mid \dots \mid q_{acc} \Delta 1 \Delta$

$q_0 \Delta aa \Delta \mid \dots \mid q_{acc} \Delta 0 \Delta$

Példáml :

$L = \{ w \# w \mid w \in \{0,1\}^* \}$ felismerő Turing géppel.

┐
└─┘
┐ 0 1 1 0 0 0 # 0 1 1 0 0 0 ┐ ...

┐ x ┐
└─┘
┐ x 1 1 0 0 0 # 0 1 1 0 0 0 ┐ ...

┐ x 1 1 0 0 0 # x ┐
└─┘
┐ x 1 1 0 0 0 ┐ ...

┐ x ┐
└─┘
┐ x 1 1 0 0 0 # x 1 1 0 0 0 ┐ ...

┐ x x ┐
└─┘
┐ x x 1 0 0 0 # x 1 1 0 0 0 ┐ ...

┐ x x x x x x # x x x x x x ┐
└─┘
┐ x x x x x x x x ┐ ...

accept

(L nem környezetfüggetlen!)

Az előző Turing gép módosítása

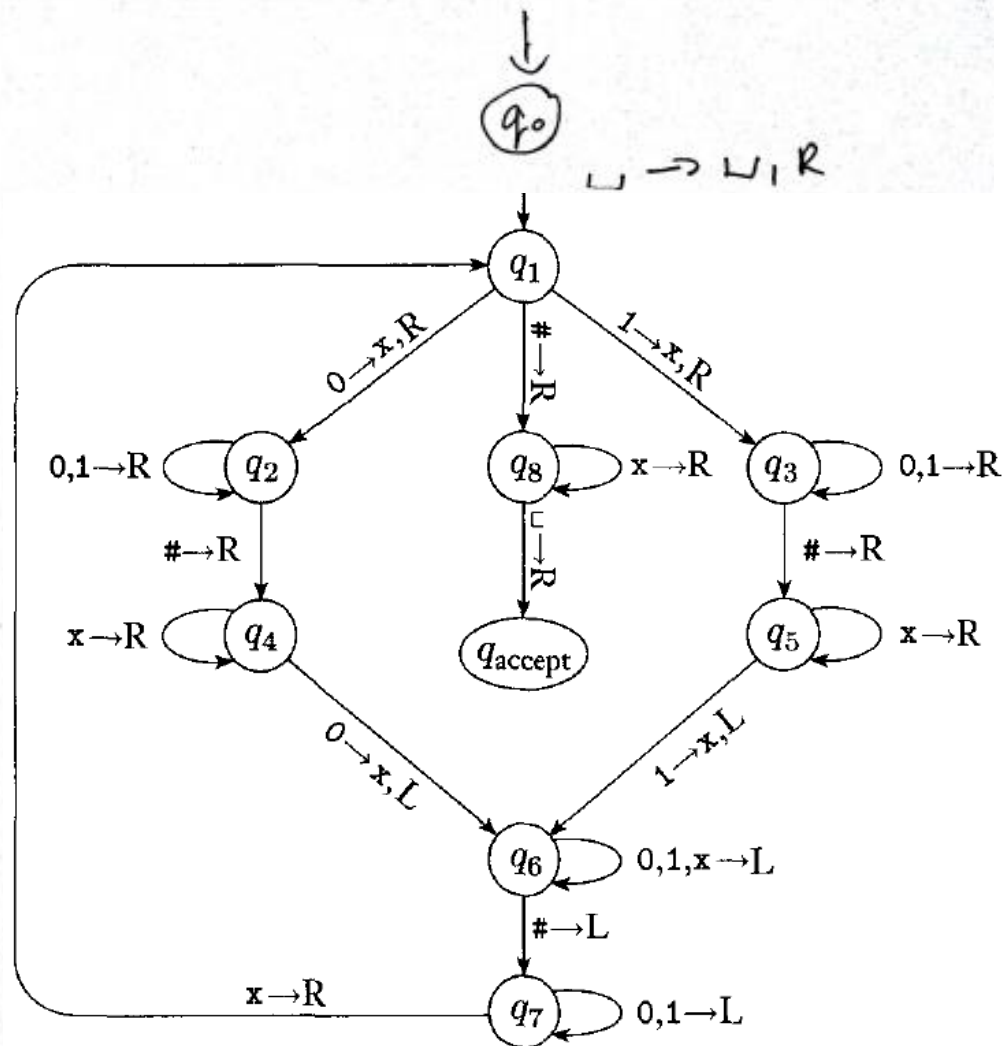
$$T = (Q, \Sigma, \Gamma, q_0, \delta)$$

$$Q = \{q_0, q_1, \dots, q_7\}$$

$$\Sigma = \{0, 1, \#\}$$

$$\Gamma = \{0, 1, \#, x\}$$

$$\delta = \longrightarrow$$

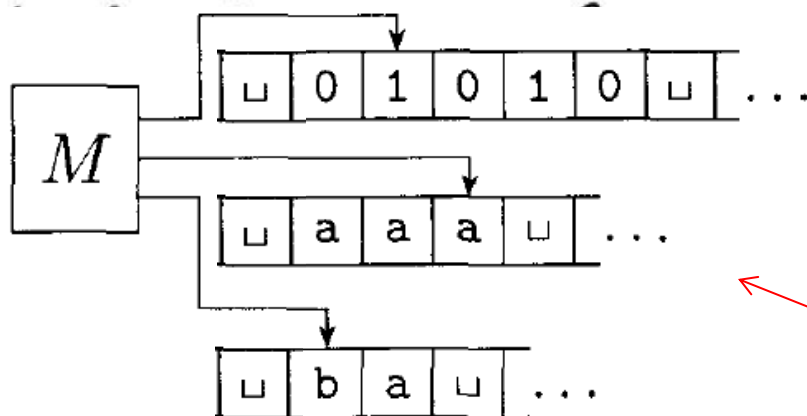
Ma

- Több szalagos Turing gépek
- Nemdeterminisztikus Turing gépek
- Az univerzális Turing gép

Variáció Turing gépe

- Egy névleg lelet k névleg, an input an elő névlegan van.

$$\delta: Q \times \Gamma^k \rightarrow Q \times \Gamma^k \times \{L, R, S\}^k$$

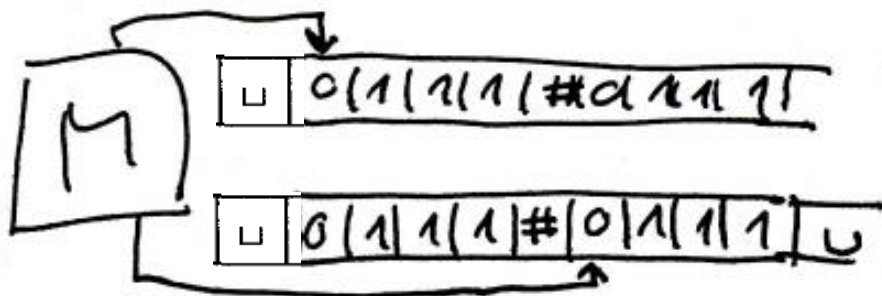
Ezen a példán $k=3$

$$L = \{ w \# w \mid w \in \{0,1\}^* \} \text{ kinnir}$$

2 gættar

Rajzoljuk le!

1. $w \# w$ an elvö náloga
2. kinnirlyst á $w \# w$ -t a kinnirlyst náloga
3. an elvö þejet álltsur a náloga elvö, a kinnirlyst a $\#$ þeje
4. kinnirlyst þejet leprædjünd jebba á kinnirlyst ássá an elvö þejet

5. elfogadur,
 $w \#$ -t á
 w -t reynur
 eja a
 gættar 3

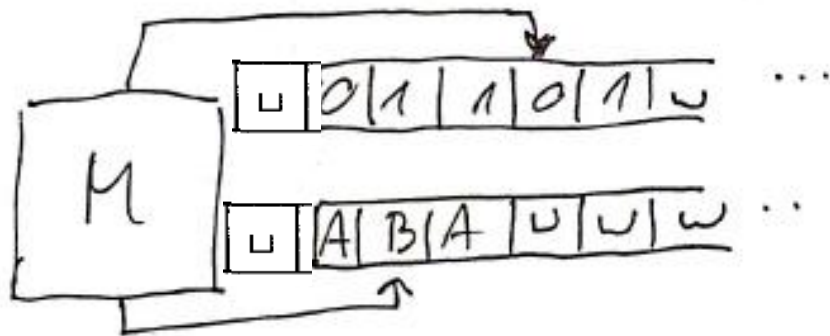
k nálağz i 1 nálağz Turing gépér

Tétel : Minder k nálağz T_1 Turing gépér
létezik és 1 nálağz T_2 Turing gépér

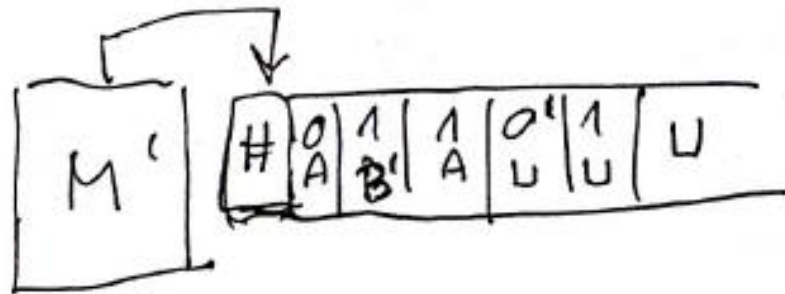
úgy $L(T_1) = L(T_2)$ is megállapítható, ~~és~~
ha elfogadják a lemezt, akkor T_1 és T_2
nálağzaira (elő nálağzaira) ugyanaz
van írva.

2 values $\rightarrow$ 1 value

Alappondalat

$\Gamma = \{0, 1, A, B, \dots\}$

$\Gamma' = \{ \boxed{0}, \boxed{0'}, \boxed{0}, \boxed{0}, \boxed{0'} \dots$

Bilangitai /1 ($\xi = 2$)

hegyen $T_1 = (Q_1, \Sigma, \Gamma_1, \delta_1, q_{acc}, q_{rej})$ 2 nalygy,

keuhtmaluq $T_2 = (Q_2, \Sigma, \Gamma_2, \delta_2, q_2, q_{acc}, q_{rej})$

nyralag Tyig gyipet.

$$\Gamma_2 = \Gamma_1 \cup \underbrace{(\Gamma \times \Gamma)}_{\substack{\uparrow \\ \text{(er mit} \\ \text{jelent)}}} \cup (\Gamma' \times \Gamma) \cup (\Gamma \times \Gamma') \cup (\Gamma' \times \Gamma')$$

$\cup \{ \# \}$

Γ_2 elemei $\Gamma_1, \#$, Γ -beli betűpárok (nemise)

Biçayirî /2

Ha $\delta_1(p, a_1, a_2) = (q, b_1, b_2, D_1, D_2)$, wêha δ_2 -t îşene kusema'îye:

1. A fey # -a ya nabeş elîşîn beşş
2. A fey wazaggî jêlêr, anîq talat ên ~~we~~ wemêrêtt beşît "felîl". Jêşşne weş ~~ê~~ wenzî vîşna ~~beş~~ a # -a.
3. A fey wazaggî jêlêr, anîq talat ên wemêrêtt beşît "alul".
4. Ha şut a_1 -et, lût q_2 -t talat, aşşer $(\underset{\uparrow}{d}, a'_2)$ -t cewêşî (d, b_2) -e, eî wemê'me weş a D_2 nemişî nemişîdot.

Brillegi-61/3

$$\sigma_1(p, a_1, a_2) = (q, b_1, b_2, D_1, D_2)$$

⊛. Mergana a fejet D_2 neit:

- ha $\#$ -t lat, eluterit (a „eredeti”) is
lemerne a valaszt
- ha (d, b) -t, akkor keresz (d, b') -re.
- ha $a \in \Gamma_1$ -et lat, akkor keresz
 (a') -re.

5. Kerse meg az $a_2(d', c)$ -t is keresz (b_1, c) -re
is megyen D_1 irányba, azan ⊛

6. Tíjén is, ha $a \#$ -re.

Re'ldai ml

#	Δ	$0'$	Δ	0	1	Δ
	0	1	0	$1'$		

#	Δ	$0'$	Δ	0	1	Δ
	0	1	0	0	Δ'	

...

#	Δ'	Δ	Δ	0	1	Δ
	0	1	0	0	Δ'	

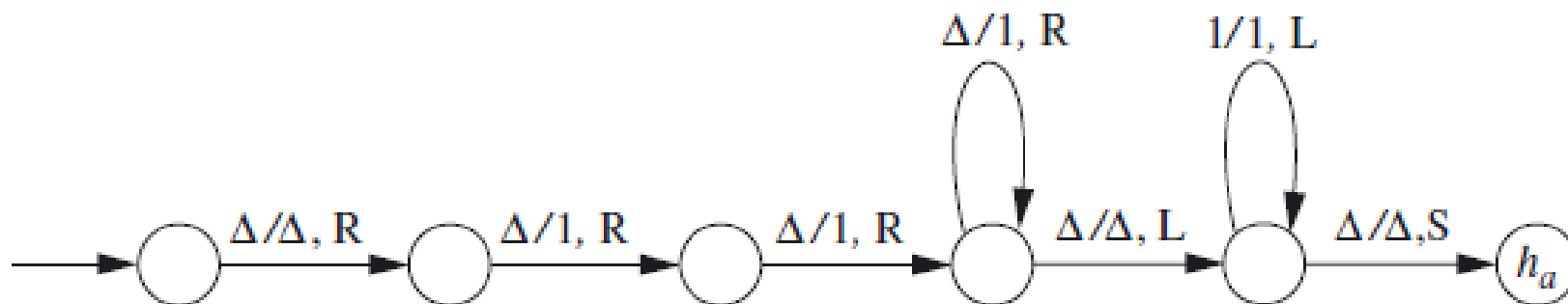
$$\delta(p, 0, 1) = (q, \Delta, 0, L, R)$$

Ma

- Több szalagos Turing gépek
- Nemdeterminisztikus Turing gépek
- Az univerzális Turing gép

Nemdetrminisztikus Turing gép

Például: (Mit művel?)

Variation Turing game

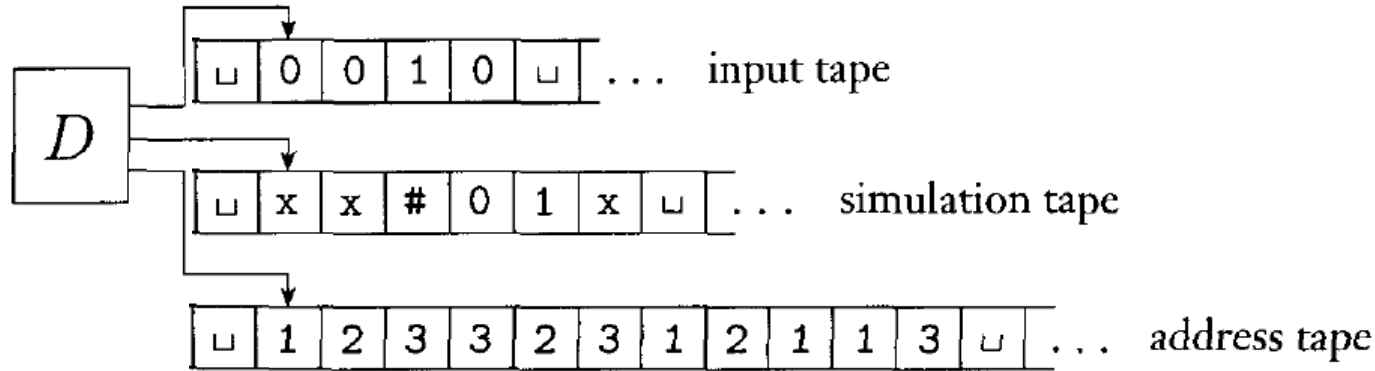
- Nimm deterministische Turing gép

$$\delta: Q \times \Gamma \rightarrow 2^{Q \times \Gamma \times \{L, R, S\}}$$

Akkor deterministische Turing gép nem-
lelhető de deterministische Turing gép.

3 válasz.

Neundet. Turing gép $\rightarrow$
 $\rightarrow$ det. Turing gép

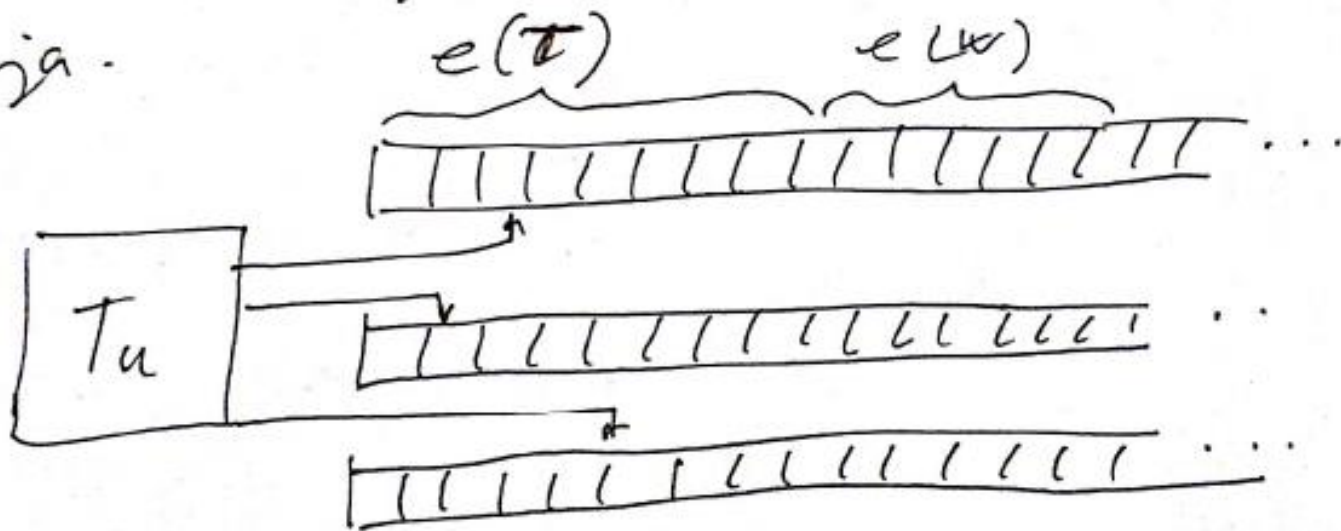
1. Az input az első négyesre van
2. Megvizsgáljuk a cíkjelét a 2. négyesre
3. Szimuláljuk a 2. négyes a némi társi
 Jelenet azt az útját, amit a 3. négyesnél
 leolvasunk. Ha a némi társi nem van, akkor
 kiegészítjük a címetekkel utat a 3.
 négyesre, és vissza a 2. lépésre.

Ma

- Több szalagos Turing gépek
- Nemdeterminisztikus Turing gépek
- Az univerzális Turing gép

Üniversiteler Turing testi

Bu soru T_u Turing testi, analiz tekniği
kullanılarak Turing testi ünlüleri
indirir.

Bu soru T ünlüleri ($e(t)$) ve ünlüleri ($e(w)$)
kullanılarak T_u ünlüleri T ünlüleri $u-u$.

How we let it go

Gidala's

$$s(\Delta) = 0$$

$$s(a_i) = 0^{i+1} \quad (\text{for each } a_i \in S)$$

$$s(h_a) = 0$$

$$s(h_r) = 00$$

$$s(q_i) = 0^{i+2} \quad (\text{for each } q_i \in Q)$$

$$s(S) = 0$$

$$s(L) = 00$$

$$s(R) = 000$$

Each move m of a TM, described by the formula

$$\delta(p, a) = (q, b, D)$$

is encoded by the string

$$e(m) = s(p)1s(a)1s(q)1s(b)1s(D)1$$

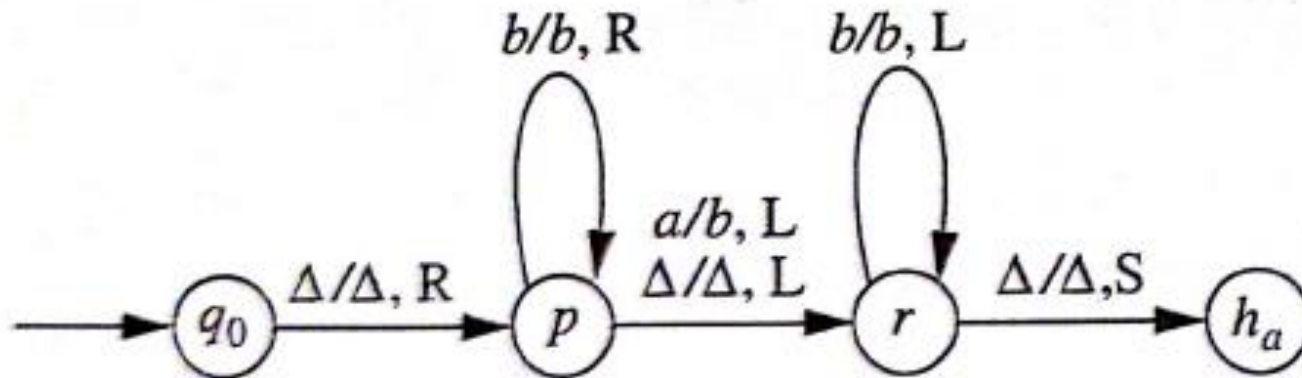
and for any TM T , with initial state q , T is encoded by the string

$$e(T) = s(q)1e(m_1)1e(m_2)1 \cdots e(m_k)1$$

where $m_1, m_2, \dots, m_k$ are the distinct moves of T , arranged in some arbitrary order. Finally, any string $z = z_1 z_2 \cdots z_k$, where each $z_i \in S$, is encoded by

$$e(z) = 1s(z_1)1s(z_2)1 \cdots s(z_k)1$$

Re' dail

0001 000101000010100011 00001000100001000100011 0000100100000100010011
 0000101000001010011 000001000100000100010011 000001010101011

$$s(\Delta) = 0$$

$$s(a_i) = 0^{i+1} \quad (\text{for each } a_i \in \mathcal{S})$$

$$s(h_a) = 0$$

$$s(h_r) = 00$$

$$s(q_i) = 0^{i+2} \quad (\text{for each } q_i \in \mathcal{Q})$$

$$s(S) = 0$$

$$s(L) = 00$$

$$s(R) = 000$$

Each move m of a TM, described by the formula

$$\delta(p, a) = (q, b, D)$$

is encoded by the string

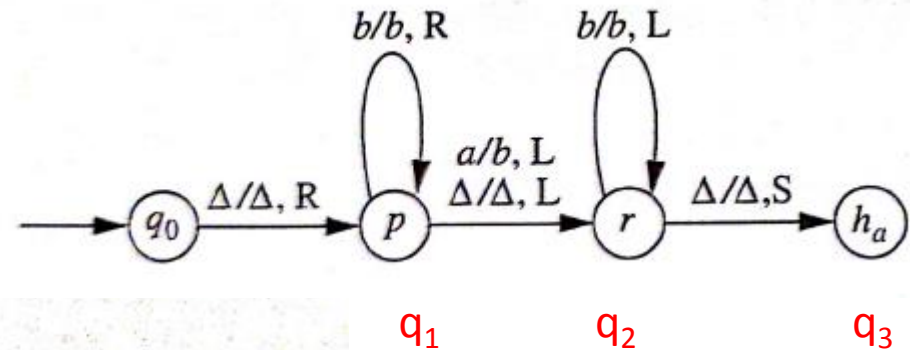
$$e(m) = s(p)1s(a)1s(q)1s(b)1s(D)1$$

and for any TM T , with initial state q , T is encoded by the string

$$e(T) = s(q)1e(m_1)1e(m_2)1 \cdots e(m_k)1$$

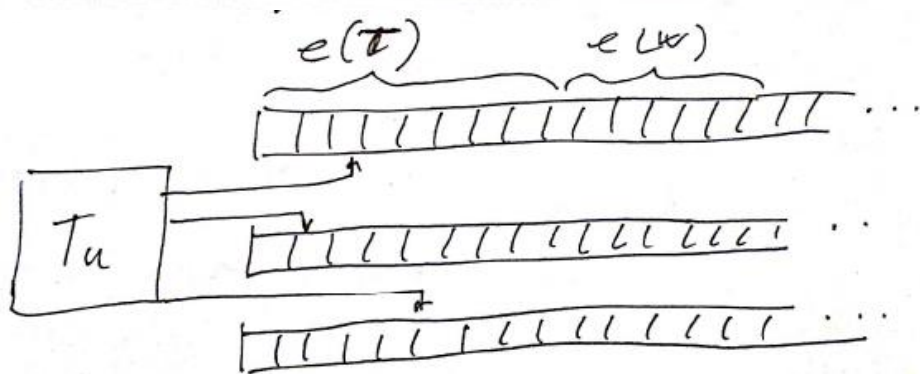
where $m_1, m_2, \dots, m_k$ are the distinct moves of T , arranged in some arbitrary order. Finally, any string $z = z_1 z_2 \cdots z_k$, where each $z_i \in \mathcal{S}$, is encoded by

$$e(z) = 1s(z_1)1s(z_2)1 \cdots s(z_k)1$$

0001 000101000010100011 00001000100001000100011 0000100100000100010011
 0000101000001010011 000001000100000100010011 000001010101011

Tu mit Größe

1. Tä ähtuvalgi e(x)-t a 2. nalgona, T ürdäällä-
jotat pedig a 3. nalgone
2. A 2. nalgail Tuleoluona ar alkuaili lehti't,
a 3. nalgail ar arkuaili älläpät.
3. Kuer alajsiä wogroni a 1. nalgon ar
ehke lartre' ~~wogron~~ älläpät ähtuemetet
4. Gheöl li alenne a üj älläpätat ei art,
kopp mit kell a 2. nalgon wi coile.

A Turing gép mint "női légió modell" - számítási modell

1. A Turing gép általános célú számítási modell
2. Rendszeres programozható
3. Működési szabályok megadása

⇒ Alkalmazható kiterjedően a "számítás"
más néven az "algoritmus" fogalmának
formális leírására

Church - Turing teis

Alonso Church loojikun, matemaatikun

Alan Turing matemaatikun, XX. sajand
eläa jelle, töörepe

"A Turing gép mindent tud", araa, ha van
egn probleéma "mechanikus eljárás" -
vagyis már leírásban megadható (algorithmus), akkor
egn Turing gép is meg tudja oldani.

Ha egy probléma már Turing géppel nem lehet
megoldani, akkor az "mechanikus eljárás"
nem algorithmus sem.